

CZU: 930(498.4)"12":930(498)"19"

**TRANSILVANIA SECOLULUI AL XIII-LEA ÎN LUCRĂRILE DE SINTEZĂ.
STUDIU ASUPRA ISTORIOGRAFIEI ROMÂNE DIN SECOLUL XX.
ÎN CĂUTAREA ISTORIEI OFICIALE**

Erich Noris SZAKÁCS

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (România)

În articolul de față ne-am propus să analizăm lucrările de sinteză referitoare la istoria românilor, fiind discutată imaginea spațiului transilvănean și rolul jucat de el în istoria românilor. Repetatele modificări teritoriale, specifice primei jumătăți a secolului XX, și deflagrațiile majore consumate în această perioadă stârnesc momente de intensă încordare sociopolitică între România și Ungaria. Aceste tensiuni, care mocnesc în rândurile oamenilor politici ai vremii, vor cunoaște și o nuanță socială, însă nici istoricii nu au făcut abstracție de conjunctură. Exercițiul scrierii istorice a cunoscut o linie direcționată în mare parte de situația politică a vremii. Prezenta cercetare are un rol exhaustiv și interpretativ, punând în valoare un bilanț cantitativ și calitativ al lucrărilor care fac referire la Transilvania în secolul al XIII-lea. Se urmărește creionarea liniilor interpretative propuse de istoricii români, în virtutea exigențelor ideologice și politice. Astfel, până la prăbușirea regimului comunist, sunt radiografiate schemele și nuanțele hermeneutice, sub forma Istoriei oficiale.

Cuvinte-cheie: *istoriografie, comunism, istorici români, sinteze, istorie oficială, ideologie, interpretare.*

**TRANSYLVANIA OF THE THIRTEENTH CENTURY IN THE WORKS OF SYNTHESIS.
STUDY ON ROMANIAN HISTORIOGRAPHY IN THE TWENTIETH CENTURY.
LOOKING FOR THE OFFICIAL HISTORY**

The main aim for this research is to analyze the synthesis works on the history of Romanians being discussed the image and role of Transylvania in the Romanian history. Repeated territorial changes which are specific to the first half of the XXth century and major conflicts during this period arouse intense moments of socio-political tension between Romania and Hungary. These tensions that simmer among politicians of the time, will embrace also a social nuance, and historians and their works are also implied. The historical writing experienced a very complex which is drawn as a mirror for the time and the strained general context. The researches have an exhaustive and interpretive role, highlighting a balance of quantitative and qualitative work that refers to Transylvania in the XIIIth century. One of our targets is to outline the proposed interpretative lines of the Romanian scholars, under the ideological and political exigencies. Thus, until the collapse of the communist regime the researches are analyzed schemes and hermeneutic trend of the so-called Official history.

Keywords: *historiography, communism, Romanian scholars, synthesis, official history, ideology, interpretation.*

Istoria României sau istoria românilor

Secolul al XX-lea, mai precis – primele decenii ale acestuia, reprezintă maturizarea scrisului istoric românesc. Acest moment coincide chiar cu întocmirea marilor sinteze de istorie a românilor [1, p.11-12]. Totuși, pentru a putea înțelege contextul apariției sintezelor de la începutul secolului al XX-lea și evoluția în deceniile tardive ale acestuia, este necesar să facem câteva precizări la ultimele decade ale veacului al XIX-lea. Bogdan Petriceicu Hașdeu este primul istoric care scrie o sinteză ilustrantă de istorie a românilor, după paradigma scolii romantice târzii [2]. Amintim cele două volume ale lui Hașdeu alături de sinteza fragmentară semnată de Eudoxiu Freiherr von Hurmuzaki, începută în aceeași perioadă, dar finalizată ceva mai târziu [3]. În timpul ultimelor două decade ale secolului al XIX-lea cunosc lumina tiparului alte două lucrări semnificative pentru evoluția scrisului istoric românesc. Prima dintre ele este sinteza lui Alexandru D. Xenopol [4], care încadrează șase volume, iar a doua o reprezintă manualul de istorie a românilor semnat de Grigore Tocilescu, apărut în 1899 [5]. Același Tocilescu va avea o contribuție semnificativă pentru scrierea istoriei românilor în limbile de circulație internațională, în anul 1920 publicând în franceză o lucrare [6] care făcea referire pentru prima dată la Transilvania, ca la un teritoriu încadrat statului român. Amintim toate aceste lucrări deoarece nu putem face abstracție de influența pe care au avut-o în privința lucrărilor din prima jumătate a secolului al XX-lea și de importanța pentru maturizarea scrisului istoric din România.

Trebuie amintit că, înaintea anului 1908, nu a fost folosit deloc titlul *Istoria României*. Singura formă utilizată până în acel punct era de istorie a românilor, Dimitrie Onciul fiind primul istoric care a semnat o

lucrare sub titlul *Istoria României* [7]. Sintagma va avea câștig de cauză și continuitate la nivel oficial. Câteva decenii mai târziu, secția de istorie a Academiei Republicii Populare Române va publica sintezele de istorie națională sub același titlu – *Istoria României*. Istoria românilor reprezintă un titlu care face referire la întreg poporul român și cunoaște o întindere geografică largă, nefiind limitată la granițele statului național. Pe de altă parte, istoria României reprezintă trecutul teritoriilor încadrate în granițele românești și a fost preferată de istorici în a doua jumătate a secolului al XX-lea [8, p.17-22].

Pentru spațiul românesc și scrierea istorică românească, momentul „Marii Uniri”, din 1918, a reprezentat un punct esențial. Evenimentul a influențat profund direcțiile și temele abordate de istoricii vremii. Țelul principal l-a reprezentat cimentarea dreptului istoric al României asupra Transilvaniei și a tuturor teritoriilor proaspăt încadrate. În acest sens, probabil cea mai importantă figură a primei jumătăți de secol a fost cea a lui Nicolae Iorga. Acesta a marcat profund scrierea istorică interbelică, influențând un număr mare de istorici români.

Nicolae Iorga se înscrie în tiparul istoricilor români ai vremii, care abordează în subsidiar tema unității naționale românești. Direcțiile propuse de el fac referire la continuitatea românească pe teritoriul României interbelice, iar în această ecuație putem calcula și aportul transilvănean. Iorga este și autorul *Istoriei Românilor* [9], care a fost publicată în 10 volume și care a cunoscut lumina tiparului în intervalul temporal 1936-1938. Cele 10 volume vor cunoaște un succes subliniat de traducerea lor în limba franceză între anii 1937 și 1945 [10].

Lucrarea lui Iorga, redactată în limba germană, referitoare la trecutul poporului român, a fost tradusă și în limba română în anul 1985, de către Georgeta Penelea, sub titlul *Istoria poporului românesc*. Lucrarea se înscrie cu ușurință în tiparul metodologic al perioadei interbelice, abordând într-un sens național trecutul, inclusiv secolul al XIII-lea. Extrapolarea importanței națiunii române în cadrul trecutului transilvănean sunt subliniate prin expunerea teoriei continuității, care arată „originea veche a românilor în Transilvania, care era *Terra Blaccorum et Bissenorum*” [11, p.113]. De asemenea, în rândurile lucrării lui Iorga se regăsește o înclinație spre a conferi o nuanță națională confesiunilor, bisericilor. Astfel, suferința bisericii ortodoxe române este conturată în contextul trimiterii cavalerilor teutoni pentru a lupta împotriva cumanilor, fapt care s-a desfășurat cu știrea suveranului pontif. Încercările de subordonare a bisericii românești și de uniformizare jurisdicțională, pentru încadrarea lor în regatul Ungariei, au declanșat încercări, la nivelul populației autohtone, de a păstra viabilitatea instituțiilor bisericești și laice. Numai așa au putut păstra populațiile nuanța eterogenă a jurisdicției (naționale, după cum spune chiar Iorga) sudului Transilvaniei (secuiei – primores; românii-cnezi) [12, p.115].

Încercările de subordonare a populației românești, în viziunea lui Iorga, au eșuat atunci când regele maghiar, „cu lăcomia sa”, a început să se certe cu teutonii pentru posesiuni. Iorga amintește că ordinul de monahi-cavaleri beneficia de exempțiune din partea Sfântului Scaun, însă subliniază că regele maghiar, deși avea cunoștințe despre acest fapt, l-a ignorat cu desăvârșire [13, p.116-117].

Momentul mării invazii tătare reprezintă patul germinativ cosmogoniei anarhice din regatul Ungariei; ordinea va fi schimbată, iar regii maghiari vor pierde o bună parte din autoritate, inclusiv în zona Transilvaniei. Autoritatea nu a fost singura lezată în Transilvania, după invazie, ci aceasta a suferit demografic, economic, militar, social etc.. După acest moment apar conflictele tată-fiu dintre Bela, regele Ungariei și Ștefan, ducele Transilvaniei. Ambițiile lui Ștefan de a deveni rege au conturat o contestare a autorității regelui Bela, care a condus la un conflict sângeros. Ștefan va ajunge într-un final rege în 1270, fiind din punctul de vedere al lui Iorga ultimul moment din secolul al XIII-lea în care regii maghiari au jucat un rol de putere în Balcani. Până la venirea Angevinilor regatul Ungariei va fi lovit de anarhie și dezordine, de jocuri de putere între baronii regatului, regii neavând autoritatea să se opună acestei situații. Istoricul afirmă că în acest context, dedublat de o depreciere a puterii bulgarilor, se naște „statul român”, care va lupta pentru neatârănarea sa, la sfârșitul secolului al XIII-lea [14, p.123].

În aceeași ordine de idei, primele decenii de secol XX scot la suprafață lucrări cu un puternic caracter polemic, vehiculate la nivelul discursului istoric româno-maghiar. Nu de puține ori, dialogul etnico-național cunoaște un transfer la nivel confesional. În acest sens, Augustin Bunea subliniază că situația stagnării națiunii române, în cadrul procesului general de dezvoltare a civilizației, este datorat maghiarilor. Bunea este sigur că românii și-ar fi construit și consolidat propriile episcopate, însă imposibilitatea ducerii acestui proces la bun sfârșit este consecința acțiunii personalului bisericesc și a celui laic din rândul maghiarilor. Acțiunea nocivă a regilor Ungariei a întârziat procesul până la sfârșitul secolului al XIII-lea, când s-au format Țara Românească și Moldova [15, p.169-170].

Autorul relatează momentul venirii teutonilor, accentuând neatârnamarea acestora de episcopul Transilvaniei, beneficiind de scutire de la papa Honoriu al III-lea. Abordarea etnică și națională a trecutului transilvănean are ca nucleu mediul bisericesc. Grupările etnice sunt analizate în funcție de scheletul confesional al regiunii unde aceștia viețuiesc. Episcopia Transilvaniei are o importanță marginală în opera lui Bunea, punctul central pentru secolul al XIII-lea fiind scaunul pastoral al Milcoviei.

Secolul al XIII-lea, în compendiul de Istoria României, elaborat în anul 1960, se înscrie în sfera responsabilității unuia dintre cei mai activi istorici ai perioadei comuniste, Ștefan Pascu. Desigur, supravegherea în vederea realizării acestor volume se afla în mâinile partidului, care avea grijă ca lucrarea să conțină și elemente care vin să întărească și să legitimizeze ideologia. De altfel, compendiile erau publicate sub auspiciile Academiei Republicii Populare Române, reprezentând de fapt poziția partidului și a istoricilor români față de trecut – în cazul nostru cel transilvănean din secolul al XIII-lea [16]. Densitatea precară a populației maghiare în Transilvania explică manevra de colonizare a regilor maghiari, atât în ceea ce privește populația secuiască, cât și cea săsească. Pascu se grăbește să acuze istoriografia „burgheză” că modifică intenționat cauzele venirii coloniștilor. Nu condițiile naturale au influențat această mișcare (ploi, inundații etc.), ci transformările socio-economice din Flandra au reprezentat cu adevărat factorul declanșator [17, p.76-77].

Pentru siguranță și expansiune au fost aduși și cavalerii teutoni, care aveau menirea de a-i extinde posesiunile regelui maghiar, în partea meridională, și de a catoliciza populația românească din această zonă [18, p.79]. Este foarte clară buna prietenie a maghiarilor, sașilor și secuilor cu românii, aceștia muncind pașnic și dorind o dezvoltare a regiunii. În viziunea istoricului, teutonii erau cei care urmăreau scopuri de cotropire în Transilvania, precum și la sudul acesteia. După colonizare urmează momentul dezvoltării masive a feudalismului, până atunci țărani români locuind în obști sătești libere. Nobilimea maghiară și clerul catolic sunt principalii complici ai regelui în procesul de aservire a țăranilor liberi. Tot prin aceste demersuri a fost promulgată și Bula de aur din 1222, când puterea unor nobili s-a resimțit, îngrădind chiar autoritatea regelui. Încă se simte o puternică amprentă ideologică asupra scrierii istorice, existând vădite tendințe de a accentua rolul maselor, al țăranimii și de a pune într-o aură negativă acțiunile nobilimii și ale bisericii [19, p.81-83]. Un fapt interesant este că istoricul acordă câteva subcapitole „aservirii țăranilor” de către nobili, în care descrie de fapt stratificarea socială. Evoluția ierarhiei sociale duce însă la o inevitabilă aservire a claselor muncitoare, sporind puterea și posesiunile nobilimii. Este lesne de observat atenția specială acordată clasei țăranimii și cotropirii acesteia, al cărei exeget este Ștefan Pascu.

Într-un subcapitol foarte restrâns istoricul discută și organizarea administrativ-teritorială a Transilvaniei. Aici sunt amintite comitatele, care reprezentau un aparat administrativ sub comanda regelui, dar care au intrat și în zona de influență a potențailor locali. Conservarea instituției voievodatului a fost posibilă prin împotrivirea populației băștinașe față de importarea modelelor occidentale de organizare administrativă. Prin numirea voievodului în Transilvania, regii maghiari recunoșteau vechile instituții ale băștinașilor. Istoricul amintește de o luptă a populației românești pentru păstrarea propriilor instituții cu origini ancestrale, care a dus la o evoluție separată a Voievodatului Transilvaniei de regatul maghiar și a conferit această notă distinctă a ei de-a lungul întregului segment temporal medieval [20, p.85-94].

În anul 1969 este publicat un nou volum [21] de către o echipă numeroasă de cercetători, urmând dorința noului secretar general al Partidului Comunist, Nicolae Ceaușescu, de a trasa o nouă linie a istoriei naționale. Perioada primilor ani din regimul ceaușist păreau a avea consecințe pozitive asupra scrierii istorice din mai multe puncte de vedere. Revenirea regimului la o serie de accente naționale a reprezentat o bună oportunitate pentru istoricii români de a trata teme noi. Aroma libertății și avântul diversificării temelor de cercetare au fost estompate de anii care au urmat, exercițiul scrierii istorice fiind constrâns să se concentreze aproape exclusiv pe tratarea unor teme legitimizeate a regimului de la București. Tematicile istorice erau dictate de către vârful partidului, Ceaușescu cenzurând îndeaproape scrierea istoriei [22, p.155-157]. Volumul din anul 1969 a strâns o echipă consistentă pentru elaborarea acestuia, fiind compusă din Miron Constantinescu, Constantin Daicoviciu, Hadrian Daicoviciu, Traian Lungu, Ion Oprea, Ștefan Pascu, Aron Petric, Alexandru Porțeanu și Gheorghe Smarandache. Desigur, secolul care ne interesează a fost abordat de Ștefan Pascu, istoricul partidului în problematica veacurilor medievale. Compendiul de istorie a românilor este revizuit la cerințele aceluiași Nicolae Ceaușescu.

După anul 1971, în România se declanșează revoluția culturală, după vizitele efectuate de Nicolae Ceaușescu în Republicile Populare Chineză și Nord-Coreeană. Revoluția a avut repercusiuni profunde asupra scrierii istoriei. Aceasta a vizat în principal două aspecte: restabilirea locului istoricului în societate și reconfigurarea

unor tendințe și teme în istoriografie. Nemulțumirea partidului față de munca istoricilor a constrâns la elaborarea unor noi lucrări glorioase la adresa României, dar mai ales a partidului comunist [23, p.157-159].

Ediția din 1969 cunoaște o revizuire și reeditare în anul 1974. Compendiul din anul 1974, sub coordonarea academicianului Ștefan Pascu, tratează teme cunoscute deja istoriografiei românești, însă și câteva aspecte noi. Provinciile care compun statul românesc sunt tratate oarecum comparativ, având un aport atent raționalizat la trecutul României. Sunt discutate diverse momente „semnificative” din istoria românilor. Pentru Transilvania, momentul colonizării sașilor, dar și a teutonilor, reprezintă punctul începutului conviețuirii acestora cu populația autohtonă, adică românii. Amiciția sașilor și a teutonilor cu românii are ca fundament lupta împotriva abuzurilor claselor conducătoare și munca prestată de aceștia pentru evoluția societății. Desigur, toate aceste trăsături creionează în ce măsură ideologia marxistă a umbrit cercetarea istorică, conferind veșnic maselor rolul principal în evoluția istorică [24, p.100-101].

Motorul evoluției economice l-au reprezentat, pe de o parte, invențiile în domeniul mineritului și agriculturii. Un fapt important reprezintă depășirea nevoilor populației de către producția locală. Pasul logic este reprezentat de dezvoltarea comerțului cu Bizanțul și părțile rusești [25, p.102-103], fiind marginalizat rolul Occidentului, în virtutea situației internaționale în care România se afla în momentul scrierii compendiului. Realitățile sociale și stratificarea societății sunt tratate comparativ în cele trei provincii românești, suferind un oarecare proces de nivelare în opera lui Pascu.

Una dintre temele tratate în rândurile compendiului, de altfel foarte des întâlnită și discutată de istoriografia română, este marea invazie tătară. Aceasta este privită ca un obstacol în evoluția statelor românești, distrugând tot ce masele au reușit să construiască până în acel moment și subjugând un număr mare de oameni. Dominația de natură diferită în teritoriile românești explică nivelul diferit de dezvoltare al regiunilor intracarpatică față de cele extracarpatică, pentru o oarecare perioadă. Toată această demonstrație subliniază autonomia Transilvaniei în cadrul regatului Ungariei, iar în virtutea acestei autonomii s-au conservat și cnezatele și voievodatele românești, până târziu [26, p.105-106]. Desigur, paradigma după care istoricul clujean scrie în 1974 această carte este asigurată de linia partidului. Temele tratate nu aduc o perspectivă cu adevărat nouă, confirmând materialismul istoric promovat de regim. Rolul maselor era cel decisiv în orice desfășurare evenimentială, iar integritatea națională avea un parcurs milenar. Toate evenimentele descrise de Pascu convergeau încă din secolul al XIII-lea către întregirea poporului și aveau rolul vădit de a legitima istoric realități ale secolului XX.

O altă lucrare publicată în anul 1989, referitoare la trecutul românilor, este cartea lui Vlad Georgescu. Opinia autorului referitoare la istoria poporului român este schițată în linii foarte generale. Informațiile nu aduc un punct de vedere nou, ci conferă imaginea unei continuități a liniilor propuse de istoriografia română până în acel moment. Lucrarea este o sinteză, care citează majoritatea compendiilor premergătoare acesteia. Singura diferență sesizabilă o reprezintă relaxarea accentului pus pe rolul maselor muncitoare. Contribuția acestuia la linia istoriografică este limitată atât din punct de vedere calitativ, al inovației, cât și din punct de vedere cantitativ, lucrarea având limite de pagină destul de reduse [27].

Odată cu prăbușirea regimului comunist în Europa și în România, istoricii diversifică temele de cercetare. Statutul istoricilor se schimbă, iar statutul istoriei cunoaște oscilații. Aerul polemic specific istoriografiei premergătoare comunismului revine, propunând o poziționare dihotomică a istoricilor români și a celor maghiari. Istoria bisericii reprezintă un domeniu în care istoricii români și maghiari au avut un aport substanțial. Un accent vădit este pus pe studiul demografic și pe situația confesională a Transilvaniei în secolul al XIII-lea. În această ordine de idei, Ioan-Aurel Pop atrage atenția asupra numărului mic de documente care poate ajuta la stabilirea situației demografice a Transilvaniei pentru secolul al XIII-lea. Desigur, autorul afirmă că populația Transilvaniei era multietnică și, probabil, se afla într-o perpetuă metamorfoză. Mărturiile care fac referire la populația românească din această perioadă aparțin mai ales autorităților în a cărei sferă de influență au intrat românii sau instituțiilor ecleziastice [28, p.19]. De altfel, istoricul aduce în discuție prezența în număr substanțial a românilor, pomenind documentele care atestă deposedarea românilor de proprietăți, în favoarea noilor veniți.

Pentru secolul XIII, din punct de vedere demografic, a fost foarte importantă colonizarea. Aceasta are nuanțe mai ales germanice, însă au fost aduse și alte etnii, care s-au așezat cu un scop precis și de cele mai multe ori și într-un loc bine delimitat. Acest fenomen este important, deoarece el este specific secolului al XIII-lea, ultimilor arpadieni, după instalarea casei de Anjou, colonizarea pierzând drastic din dimensiuni [29, p.26-27]. La fel de important, consideră istoricul, este să privim către structura confesională a regatului

în secolul al XIII-lea. Dacă până acum pluralismul lingvistic, etnic sau confesional a fost tolerat, din secolul al XIII-lea se nasc tensiuni între taberele de „creștini și schismatici”. Aceste neînțelegeri apar mai ales în contextul cruciadei a IV-a, pornită dinspre apus către Constantinopol [30, p.29].

Un tratat de istorie a României, care a fost publicat în primul deceniu postdecembrist (în anul 1998), a fost pregătit de câțiva istorici de renume, printre care numărăm și cercetători străini care s-au ocupat de trecutul românesc. Amintim numele lui Șerban Papacostea, ale lui Mihai Bărbulescu, Pompiliu Teodor, Keith Hitchins sau Dennis Deletant. Ediția din anul 1998 [31] cunoaște și o ediție revăzută și adăugită, publicată în anul 2012 [32]. Istoricul care s-a ocupat de segmentul medieval al compendiului de față este Șerban Papacostea. Denominațiunea subcapitolului care tratează Transilvania cunoaște o precizie terminologică ce ne permite să observăm atenția istoricului la contextul secolului al XIII-lea. Acesta se numește „Românii din Voievodatul Transilvaniei”, fiind printre primele lucrări care nu a acuiat spațiului transilvănean titlul de țară românească.

Secolul al XIII-lea în Transilvania este tratat marginal, accentul la nivelul rândurilor fiind plasat pe secolul al XIV-lea. Totuși, referirile la populația românească din Transilvania subliniază politica exclusivistă promovată de regatul maghiar. Românii erau excluși din viața publică a regatului, măsurile fiind adoptate mai ales din rațiuni confesionale. Excluderea românilor din regimul congregațional și sporirea influenței și puterii nobilimii maghiare, secuiești și săsești, a dus la promovarea unor comportamente vădit antiromânești [33, p.134-135]. Abordarea istoricului român ilustrează o precizie terminologică, la care acesta apelează în contextul secolului al XIII-lea. Modul în care Papacostea face referire la acest secol este unul general, fără multe trăsături particulare, volumul fiind redus ca număr de pagini. Multe dintre ideile expuse în discursul istoric îndeamnă la polemică, regăsindu-se la nivelul rândurilor părți ale documentelor sau afirmații fragmentare care sunt rupte de context și plasate și analizate prim prisma ierarhiilor de valori caracteristice secolului curent.

Un alt compendiu care continuă linia lucrărilor de sinteză ce doresc creionarea unei istorii naționale complete, care să încadreze toate provinciile, este reprezentat de lucrarea lui I.Cândea, V. Sârbu și S. Pandrea [34]. Autorii tratează secolul al XIII-lea ca fiind momentul în care stăpânirea maghiară se extinde asupra Transilvaniei. Elementele românești, autohtone au fost reprimite de autoritățile maghiare, care au oferit privilegiile coloniștilor și au determinat populația românească să migreze în zonele extracarpatică [35, p.132]. Dorința regilor maghiari era de a acapara gurile Dunării și a ajunge la Marea Neagră, iar pentru a atinge acest scop au adus coloniști. În 1211 au fost aduși teutonii pentru a lupta pentru idealurile ungarilor. Teutonii au avut parte de privilegii largi, de o autonomie clară, însă trebuiau să dea ascultare regelui maghiar. Aceștia au încălcat înțelegerea și au fost alungați de Andrei al II-lea, pornind o adevărată expansiune spre sud. Tendința autorilor este de a păstra linia venită din perioada comunistă, care păstrează limbajul specific epocii (nobili cotropitori) și care oferă desfășurării istorice o nuanță populară, a maselor [36, p.133-135].

Inviazia tătară a avut un efect dezastruos pentru țările române. Autorii identifică în mod interesant două direcții de acțiune ale contingentelor tătare. Primul merge către Panonia, unde luptă împotriva regelui Bela, care este învins și fuge din calea tătarilor, iar cel secund acționează în „țările române”. Abordarea este interesantă, căci autorii transpun o imagine a teritoriului româniei actuale, în secolul al XIII-lea, ori altfel nu ne explicăm de ce a doua direcție a tătarilor ar fi îndreptată împotriva Transilvaniei și a zonelor extracarpatică, pomenite într-un mod care ne-ar duce cu gândul la oarecare legături speciale între aceste spații [37, p.138-139].

Ion Bulei este un alt istoric, care în anul 2007 publică o lucrare referitoare la istoria românilor, tratată într-un sens general, fără a aprofunda un eveniment aparte. Dimpotrivă, tratarea generală a trecutului conturează o viziune oarecum exclusivistă, autorul aducând în discuție doar momentele pe care, printr-o metodă subiectivă, le selectează ca având un nivel ridicat de importanță în cadrul desfășurării istorice. Ion Bulei tratează în cartea sa în linii largi evoluția Transilvaniei în secolul al XIII-lea. Acesta oferă informații despre numărul redus al maghiarilor, care au avut nevoie de mai multe secole pentru a se înstăpâni peste Transilvania, peste populația româno-slavă preexistentă. Inviazia tătară de la 1241-1242 o tratează ca având și efecte pozitive asupra românilor din spațiul intra- și extracarpatic. El afirmă că invazia a oprit expansiunea maghiară și a oferit răgaz românilor să-și dezvolte oarecum propriile instituții [38, p.135-137].

În 2008 este publicată o lucrare, care încadrează culegeri de lecții semnate de Alexandru Baboș și Miron Brezoiu, referitoare la istoria militară a României. Secolul al XIII-lea este aproape omis de autorii lucrării, fiind pomenit doar în contextul general al evului mediu. Organizarea militară specifică evului mediu este oarecum discutată uniform, fiind extinsă și asupra spațiului românesc. Spațiul românesc a cunoscut, desigur, influența papalității, dar în aceeași măsură a întreținut relații și cu Bizanțul [39, p.29-30].

Cele mai complete lucrări de sinteză a istoriei românilor sunt reprezentate de volumele publicate în cadrul Editurii Academiei Române [40]. Lista istoricilor care au participat la cercetările legate de secolul al XIII-lea este formată din Thomas Năgler și Ferenczi István, fiind completată de Ștefan Pascu și Victor Spinei. Thomas Năgler și Ferenczi István radiografiază aducerea coloniștilor și așezarea lor în Transilvania. Înainte de această discuție, Ștefan Pascu explică evoluțiile sociopolitice de pe teritoriul Transilvaniei, însă contribuția sa nu schimbă modul de abordare, continuând în mare măsură linia expusă în compendiile la a căror realizare a participat istoricul în perioada comunistă. Lucrarea din care informația a fost transpusă cu o fidelitate exemplară este cunoscuta carte „Voievodatul Transilvaniei”, publicată în patru volume în deceniul al optulea al secolului XX. Venirea coloniștilor a schimbat structura demografică a Transilvaniei, având repercusiuni și asupra structurii administrative. Așezarea sașilor se face în teritorii periferice, având privilegiul destul de largi. Tot sașii sunt văzuți ca promotorii constituirii așezărilor urbane după model occidental, ducând o competiție împotriva marilor proprietari de feude din regat. Sașii au avut un rol militar bine stabilit, fiind așezați la trecătorile către teritoriile extracarpatiche, peste populația autohtonă românească [41, p.466-469].

Pătrunderea elementelor apusene în regat în număr mare s-a oprit în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după marea invazie tătară, care a bulversat regatul și i-a afectat ordinea. De amintit este faptul că cercetările arheologice, conform istoricilor, au demonstrat prezența unor locuitori români presăsești, peste care au fost așezați coloniștii germani [42, p.472]. În aceeași ordine de idei este descrisă și stabilizarea ordinului teuton, care a fost după modelul săsesc, așezat la hotarele regatului Ungariei, pentru a lupta și a creștina cumanii după model apusean [43, p.474-477].

Este foarte dificilă o reconstituire a situației demografice în Transilvania secolului al XIII-lea, deoarece, în cazul populației românești, ei nu se aflau precizați în listele instituțiilor ecleziastice apusene. Ritul lor era de tip răsăritean și gravitau în jurul instituțiilor ecleziastice de rit grec. Totuși, autorii afirmă că, fără nicio îndoială, se poate constata numărul mare al românilor în așezările rurale, fiind foarte puțin prezenți în cele urbane. Toponimia și hidronimia reprezintă științele auxiliare ale istoriei care pot confirma aceste afirmații [44, p. 533-534]. Satele perechi, care sunt întemeiate după numele unei așezări deja existente și satele care primesc un nume etnic (Moldovenești, Ungureni etc.) subliniază fenomenul de roire a populației, o mișcare ce a avut rol în același spațiu administrativ. Au existat și strămutări forțate, ai căror promotori erau marii stăpâni de feude, pentru a valorifica economic unele spații geografice.

Campania mongolă, cunoscută în istoriografie sub numele de marea invazie tătară sau mongolă, este analizată în această lucrare de Victor Spinei. Istoricul explică rațiunile strategice ale invaziei, dar și mobilizarea armatelor defensive ale teritoriilor invadate. Cucerirea regatului Arpadian a fost țelul principal al invaziei, afirmă Spinei, care a avut repercusiuni directe și asupra Transilvaniei [45, p.492].

Un subcapitol, care se află sub responsabilitatea lui Ștefan Pascu, este intitulată „Accentuarea tendințelor de autonomie ale Voievodatului Transilvaniei”. Pascu afirmă că Transilvania era un teritoriu deosebit de regatul Ungariei, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Acest proces s-a accentuat mai ales după invazia mongolă și a ajuns la apogeu în timpul ducelui Ștefan. Luptele dintre Ștefan și tatăl său, Bela al IV-lea, regele Ungariei, au determinat o separare a Transilvaniei față de evoluția întregului regat. Aceste tendințe se vor accentua în timpul voievodului Maté Csák sau al lui Roland Borșa. Adunările congregaționale, ținute sub Andrei al III-lea, arată, prin prezența populației românești, că până la sfârșitul secolului al XIV-lea românii se bucurau cam de aceleași drepturi precum maghiarii, sașii sau secuii. După aceea, situația românilor se deteriorează [46, p.604-606]. În mare parte, Pascu subliniază importanța românilor în evenimentele care caracterizează secolul al XIII-lea transilvan. Analiza lui Pascu nu schimbă unghiul de abordare, mare parte din capitolul de care s-a ocupat fiind decupat din „Voievodatul Transilvaniei” și transpus în Compendiu.

Concluzii

Sintezele au ca și particularitate abordarea generală a subiectelor. Nu poate fi vorba despre aprofundarea unor aspecte, care să ofere lămuriri detaliate, ci mai degrabă atingerea generică a acestora. Nici în cazul secolului al XIII-lea nu poate fi altfel, atunci când vorbim despre spațiul transilvănean. Problematicile sunt atinse de istoricii care publică sintezele de istorie a României, în secolul XX, fiind consultate sintezele anterioare și câteva izvoare ale secolului la care se face referire. Evenimentele și izvoarele care sunt considerate relevante sunt alese de multe ori într-un mod subiectiv, însă ele trebuie să răspundă unor întrebări și necesități ale perioadei în care este finalizat produsul istoriografic. Astfel, sunt de cele mai multe ori cooptate faptele care au avut un ecou substanțial în veacul despre care se scrie, urmările acestor fapte fiind surprinse și în rândul documentelor și izvoarelor.

Temele propuse și evenimentele importante, care și-au pus amprenta asupra spațiului transilvănean, sunt relatate atât de istoricii maghiari, cât și de cei români. În plus, multe dintre sintezele românești și maghiare se inspiră reciproc. Acest fapt este consemnat mai ales în sintezele din perioada interbelică sau din prima jumătate a secolului al XX-lea. Istoricii români îi citesc pe cei maghiari, de multe ori aceștia fiind menționați în aparatul critic al lucrărilor din limba română. În funcție de relevanța subiectului pentru care sunt citați, istoricii maghiari vin să confirme sau să întărească o idee expusă de istoricii români sau, dimpotrivă, să infirme anumite aspecte. Acest fapt se consumă și în sens invers, istoricii maghiari amintind printre rânduri lucrări ale istoriografiei românești.

Una dintre particularitățile sintezelor de istorie a României sau istorie a românilor este dedicarea unor capitole, subcapitole sau rubrici speciale pentru spațiul transilvănean. Istoriografia română tratează separat provinciile incluse pe teritoriul României, de după Al Doilea Război Mondial. Astfel, spațiul intracarpatic beneficiază de o atenție specială în cadrul sintezelor, chiar în cazul secolului al XIII-lea. De obicei, de aceste capitole rezervate Transilvaniei se ocupă istoricii clujeni, însă acest fapt cunoaște și excepții. În pofida rubricilor speciale de istorie a Transilvaniei, istoricii români subliniază relațiile vechi dintre acest spațiu și Țările Române, conferind Munților Carpați imaginea unei entități coagulante, care facilitează comunicarea mai degrabă, decât de hotar. Tendința este de a include istoria Transilvaniei în cadrul istoriei naționale, conturând o atenție specială factorului etnic românesc.

Referințe:

1. CURTICĂPEANU, V. *Istoriografie românească și universală*. București: Oscar Print, 1999.
2. HAȘDEU, B.-P. *Istoria critică a românilor*. 2 volume. București, 1873-1875.
3. Eudoxiu Freiherr von HURMUZAKI. *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, vol. I-V. București, 1870-1886.
4. XENOPOL, A.D. *Istoria românilor din Dacia Traiană*. 6 volume, Iași, 1888-1893.
5. TOCILESCU, G. *Istoria românilor*. București, 1899.
6. Idem. *Histoire des Roumains et le leur civilisation*. Paris, 1920.
7. ONCIUL, D. *Din istoria românilor*. București: Editura librăriei Socec & Company, 1908.
8. GIURESCU, C. *Probleme controversate în istoriografia română*. București: Albatros, 1977.
9. IORGA, N. *Istoria Românilor*, vol I-X. București, 1936-1938.
10. Idem. *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*. 10 volumes. Bucarest, 1937-1945.
11. Idem. *Istoria poporului românesc*. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. BUNEA, A. *Încercare de istoria românilor până la 1382*, Librăriile Socec & Company, C. Spetea și Librăria Națională, Leipzig Otto Harrassowitz, Viena Gerold & Company, București, 1912.
16. CONSTANTINESCU-IAȘI, P., CONDURACHI, Em., DAICOVICIU, C., și al. *Istoria României*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1960.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Ibidem.
21. CONSTANTINESCU, M., DAICOVICIU, C., DAICOVICIU și al. *Istoria României*. București: Editura Didactică și pedagogică, 1969.
22. MOISA, G. *Istoriografie și politică în România comunistă sau despre instrumentalizarea istoriei. Câteva studii de caz*. În: Ovidiu Pecican (coord.). *România comunistă: Istorie și Istoriografie*. Cluj-Napoca: Limes, 2012.
23. Ibidem.
24. *Istoria României – Compendiu* / Pascu Ștefan (coord.). București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
25. Ibidem.
26. Ibidem.
27. GEORGESCU, V. *Istoria românilor – de la origini până în zilele noastre*. American-Romanian Academy of Arts, Oakland, California, 1989.
28. POP, I.-A. *Observații privitoare la structura etnică și confesională a Ungariei și Transilvaniei medievale (secolele IX-XIV)*. În: Dan Berindei (coord.). *Istoria României. Pagini transilvane*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1994.
29. Ibidem.

30. Ibidem.
31. BĂRBULESCU, M., DELETANT, D., HITCHINS, K. și al. *Istoria României*. București: Editura Enciclopedică, 1998.
32. BĂRBULESCU, M., DELETANT, D., HITCHINS, K. și al. *Istoria României*. București: Grupul Editorial Corint, 2012.
33. Ibidem.
34. CÂNDEA, I., SÂRBU, V., PANDREA, S. *Istoria românilor*, vol.I. Pitești: Independența economică, 2001.
35. Ibidem.
36. Ibidem.
37. Ibidem.
38. BULEI, I. *O istorie a românilor*. București: Meronia, 2007.
39. BABOȘ A., BREZOIU, M. *Istoria militară a românilor: Culegeri de lecții*. Sibiu: Editura Academiei Forțelor Terestre „Nicolae Bălcescu”, 2008.
40. THEODORESCU, R., SPINEI, V. (coord.). *Istoria Românilor*, vol.III. București: Editura Enciclopedică, Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, 2010.
41. Ibidem.
42. Ibidem.
43. Ibidem.
44. Ibidem.
45. Ibidem.
46. Ibidem.

Prezentat la 14.02.2017